

STABAT MATER ÎN PRELUCRĂRI ȘI TRADUCERI ROMÂNEȘTI

Traian DIACONESCU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

tdiaconescu@yahoo.com

Romanian Translations and Remakes of *Stabat Mater*

Attributed to the Italian poet Jacobone da Todi – a 13th century Franciscan friar –, the religious hymn *Stabat Mater* has been well received in the Romanian culture. The multitude of its variants, translations and remakes – justified by the fact that the text belongs to the Catholic tradition – offers the opportunity to observe the individualising stylistic elements of each Romanian version. My paper follows the history of *Stabat Mater*'s reception in Romanian, but it focuses on the printed versions only, since they fully convey the modalities found by various translators to render the text into Romanian. I also propose an original version of the hymn, which I worked on several years ago, but have not published until now.

Keywords: *Stabat Mater*; hymn; translation; remake; poetics

La jumătatea secolului trecut, Iosif Naghiu (1942: 147 ș.u.) și, apoi, celebrul Carlo Tagliavini (1943: 49-57) au publicat studii privind receptarea în cultura română a imnului religios *Stabat Mater*, atribuit poetului italian Jacobone da Todi, franciscan care a trăit în secolul al XIII-lea.

În cercetarea noastră ne vom referi la prelucrări și traduceri publicate ale acestui imn, care au circulat în cultura română în toate provinciile românești, din Evul Mediu până azi. Întrucât făcea parte din cultul catolic, echivalări cu scop pastoral au existat din vechime, dar nu s-au păstrat¹. În vremea noastră, circulă încă numeroase versiuni anonime care mărturisesc pietatea autorilor și vigoarea credinței creștine, dar versiunile nu intră în cadrul acestui articol. Ne limităm, cronologic, numai la versiunile tipărite, reprezentative pentru modalitățile de echivalare în limba română.

Cea mai veche prelucrare atestată a imnului *Stabat Mater* coboară în secolul al XVIII-lea (Lazăr: 2014: 401)² și aparține cultului ortodox. Reflectarea devoțiunii mariale s-a întrupat într-un impresionant imaginar iconografic, oglindind *Întruparea* și *Relevarea* și *Glorificarea* lui Isus, dar și *Proslăvirea Maicii Domnului*. În 1837, Ilie din Teiuș a pictat pentru schitul Bisericii din Tetireciu, din județul Vâlcea, o icoană împărătească de mari dimensiuni cu chipul Maicii Domnului îndurerate, străpunsă de sabie, reprezentând un simbol al suferinței, însoțită de o glosă în versuri, inspirată din imnul *Stabat Mater*. Iată textul prelucrat în versuri cu măsuri diferite, alternând versuri lungi cu versuri scurte, ritmate și rimate:

O, fiul meu, fără durere te-am născut
Ce rău jidovilor ai făcut
Lui Pilat te-au dat de te-au judecat

¹ O traducere mai mult literală decât poetică se găsea între cărțile de cântece și rugăciuni pentru enoriașii catolici din Moldova, publicate la Iași, Presa Bună, și la Săbăoani, Editura Serafică, f.a. Versiunea de cult era diferită de cea a lui Berardi (cf. Naghiu 1942: 147 ș.u.).

² Pentru cultul marial, v. și Ioana Iancovescu (1994: 85-86), Violeta Barbu (1988: 167-170) și D. Stănescu [f.a.].

Spre bătăi, de stâlp te-au legat,
Palme ți-au dat
Între doi tâlhari, pe lemn te-au pus
Cu sulite te-au împuns
Cu fiere și oțet te-au adăpat
Soarele s-a întunecat
Pământul s-a cutremurat
Ucenicii te-au lăsat
Dar pe mine, Maica Ta, într-a cui casă m-ai lăsat?
Sabia cea de pe amândouă părțile ascuțită
De care Simeon mi-a spus, a străpuns inima mea.

Aceste versuri sunt incluse în *Liturghia celor Șapte dureri* și atestă simțăminte catolice și ortodoxe comune, precum și înfrățirea dintre pictură și literatură.

În secolul al XIX-lea, imnul *Stabat Mater* este receptat în două traduceri – una alcătuită de învățatul ardelean Samuel Micu (1801: 178-180)¹, în anul 1801, iar alta de prefectul Misiunii Apostolice din Moldova, Bonaventura Berardi², în anul 1804, și o prelucrare răspândită în mediul ortodox, publicată în *Cântece de stea*, de către Anton Pann (1830)³, în anul 1830.

Traducerea lui Samuel Micu a fost republicată în secolul al XIX-lea de mulți editori, printre care și Moses Gaster. Această traducere în versuri, care ar merita o analiză filologică detaliată, echivalează textul latin cu fidelitate și eleganță. Șincai echivalează octonarii, dar senarii sunt înlocuiți cu septenari, folosește rima și, în ciuda unei stângăcii de retor, dovedește virtuțile limbajului poetic din vremea sa.

Traducerea lui Bonaventura Berardi, realizată în 1804 și publicată în 1943 de Carlo Tagliavini, s-a păstrat într-un caiet cu titlul italian⁴, în Biblioteca din Bologna, în arhiva misionarilor italieni din Moldova, aparținând cardinalului Mezzofonte⁵. În manuscris, după textul traducerii, se află o notă: „Versione del. P. Gius. Bonav. Berardi di Ravenna, Miss. Aplco. di Moldavia, in 1805”. G.B. Berardi, precizăm noi, a fost prefect al Misiunii Apostolice din Moldova (Iorga 1909: 325), în 1812, și, apoi, episcop de Bacău (20 martie 1915–1818), ultim episcop (Morariu 1962: 23)⁶ de Bacău, întrucât, după un interimat (1818-1884), reședința episcopului catolic s-a mutat la Iași (1884).

¹ Cf. Bianu & Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 425 ș.u. A fost reprodusă apoi de M. Gaster (1891: 186-188) și de J. Sighiescu (1905: 155-157).

² V. *supra*, nota 2.

³ V. și N. Cartoian (1938: 207 ș.u.).

⁴ Titlul caietului: *Preci da recitarsi ai Vesperi e prima della Messa Parochiale in tutte le feste di prfecetto in ogni Chiesa delle Missioni Apostoliche di Moldavia. A secunda del Decret odei 24. 9brie 1781 dell'illmo e Revmo Monsignor Domenico Karwoscieski Mun. Conv., Vescovo di Bacow; confermato dal M.R. Pref. Domeo Brocani con sua Circolare dei 15 Giug o 184*. Precizăm că Domenico Pietro Karwoscieski a fost episcop de Bacău între anii 1782-180, conform Fr. B. Morariu, *O. M. Conv., Series chronologica praefectorum apostolicorum missionis Fr. Min. Conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII-XVIII cui accessit series chronologica episcoporum Bacoviensium* (extr. ex *Commentarium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium*, XXXVII, Romae, 1940, p. 22).

⁵ Cf. Carlo Tagliavini (1930: 42 ș.u.). Aici se află versiunea ritmică a imnului *Stabat Mater* de P. Laius. Bonav. Berardi di Ravenna, Miss. Aplco e Moldavia (1805).

⁶ „Josephus Bonaventura Berardi, Ord. Min. Conv. Ravenntes, iam Praefectus Apostolicus Moldaviae ab 1812, nominatus 20 mart. 1815 episcopus Bacoviensis et Viennae a Nuntio Apost. Severali consecratus. Post multas ambages ad suam diocesim venit, non bene visus a gubernio Moldaviae Phanariota et a clero orthodoxo qui

Versiunea lui Berardi a ajuns la Bologna, probabil, prin misionarul G. Fr. Barbieri care, plecând din Moldova, a luat „registre vechi” pe care le-a dăruit cardinalului Mezzofonte (cf. Tagliavini 1930: 50 ș.u.). Carlo Tagliavini a publicat traducerea lui Berardi, după manuscrisul de la Bologna, însoțind-o de pertinente judecăți de valoare:

„Odată despuiată de grafia hibridă¹, nu este lipsită de eleganță și, de asemenea, de fidelitate. Singura, între traduceri românești care conservă ritmul strofei originale, compusă din octonari cu accent pe a treia și pe a șaptea [silabă] și dintr-un senar cu accent pe a treia și pe a cincea [silabă]. Chiar dacă păstrarea accentelor nu e reușită în toate cazurile, strădania de a menține ritmul original este evidentă... În bisericile Misiunilor franciscane, [imnul] *Stabat Mater* va fi fost cântat, în traducere românească, așa cum se cânta textul latin în bisericile italiene. Fidelitatea ritmului, în funcție de muzică, nu erau ținute nici de Pann, cât timp Biserica Orientală, unită sau ortodoxă, nu se adaptase la sistemul muzical occidental. Tradiția în uz în Moldova menține octonarii, dar substituie senarul cu octonarul trunchiat. Traducerea lui Berardi conține și erori și anacoluturi explicabile pentru un străin, dar arată totuși stăpânirea limbii române. Sub grafia tradițională [hibridă] apar forme specifice moldave², ca în alte scrieri ale misionarilor italieni din Moldova. Lucrul cel mai important mi se pare însă «ruptura» poetică, uzul formelor de limbă vorbită, aproape familiară, care face această traducere mai caldă și mai apropiată de aceea a marelui transilvănean Samuel Micu.” (Tagliavini 1943: 54-56).

În secolul al XX-lea, versiunile publicate ale imnului *Stabat Mater* sunt prelucrări, nu traduceri, apăsând pe expresivitatea poetică desprinsă de lexicul, măsura și ritmul originalului latin. Menționăm prelucrarea lui Ion Soricu (1939)³ și prelucrările părintelui catolic Claudiu Dumea (1997: 271) care au un rol cultural și estetic prioritar. În secolul nostru, filologul clasicist Ana Cojan (2007: 36-37) a realizat, în mod independent, o versiune nouă, care se remarcă prin expresivitatea modernă. E o traducere care, în comparație cu traduceri ale lui Samuel Micu și Bonaventura Berardi, alcătuite cu două secole în urmă, dovedește un salt filologic și artistic în istoria receptării celebrului imn latin.

Având în vedere virtuțile educative și estetice ale imnului *Stabat Mater*, ar merita să fie puse în circulație, într-o antologie, traduceri și prelucrări cele mai reușite, realizate în cultura română, de teologi și filologi. Prin funcțiile sale teologice și estetice, această capodoperă a poeziei medievale creștine îndrumă sufletele noastre la cugetare și la omagierea lui Isus și a Maicii Domnului întru înălțarea și mântuirea ființei noastre călătoare. Prezentăm mai jos o versiune proprie, inedită, răspunzând astfel, sperăm, orizontului de așteptare al cititorilor contemporani.

STABAT MATER

1. Stabat Mater dolorosa,
Juxta Crucem lacrimosa,
Dum pendebat filius...

STĂTEA MAICA

1. Stătea Maica-ndurerată,
Lungă cruce, lăcrimând
Unde-i trupul Fiului

episcopum titularem et residentem nec recuopere, nec recognoscere volebant. Die 13 Aprilie 1818 episcopus Berardi obiet Iasis et cum ipso terminatur series episcoporum Bacoviensium.”

¹ Pentru grafia folosită de misionarii catolici, v. C. Tagliavini (1930: 57 ș.u.), O. Densușianu, „Grai și suflet”, I, p. 286 ș.u.; Ștefan Pașca, „Studii italiene”, II, p. 121 ș.u.

² De pildă, în strofa II, v. 3 *engjunghiat* pentru *înjunghiat*, în strofa XVIII, v. 3 *giudikezzi* pentru *judecații*, în strofa VII, v. 1 *gniamului* pentru *neamului*, în strofa XIII, v. 1 *restighnit* pentru *răstignit* etc.

³ V. în acest sens Naghiu (1942: 147 ș.u.).

Cuius animam gementem,
Contristatam et dolentem,
Pertransivit gladius.

2. O quam tristis et afflicta
Fuit illa benedicta
Mater Unigeniti!
Quae moerebat et dolebat,
Et tremebat, quum videbat
Nati poenas inclyti.

3. Quis est homo qui non fleret,
Matrem Christi si videret
In tanto supplicio?
Quis non posset contristari,
Piam Matrem contemplari,
Dolentem cum filio?

4. Pro peccatis suae gentis
Vidit Jesum in tormemntis.
Et flagellis subditum.
Vidit suum dulcem Natum
Morientem, desolantum
Dum emisit spiritum.

5. Eia mater, fons amoris,
Me sentire vim doloris
Fac, ut tecum lugeam.
Fac, ut ardeat cor meum
In amando Christum Deum.
Ut tibi complaceam.

6. Sancta mater, istud agas,
Crucifixi fige plagas,
Cordi meo valide.
Tui Nati vulnerati
Tam dignati pro me pati,
Poenas mecum divide.

7. Fac me tecum vere flere
Crucifixo condolere,
Donec ego vixero,
Juxta crucem tecum stare,
Te libenter sociate
In planctu desidero.

8. Virgo virginium praeclara
Mihi jam non sis amara:
Fac me tecum plangere.
Fac ut portem Christi mortem,
Passionis fac concertem

Și gemând în suferință
Înima plină de jale
A străpuns-o sabia.

2. O, ce tristă-i și rănită,
Maica binecuvântată,
Născătoarea Domnului.
Înecându-se-n suspine,
Se cutremură când vede
Sângerarea Fiului.

3. Care-i omul să nu plângă,
Când privește-n suferință
Pe Măicuța Hristului?
Cine nu se întristează,
Contemplând pioasa Maică,
Îndurând aiudoma?

4. Pentru lumea prihănită
Suferă Isus pe cruce,
Chinurile-l biciuie.
Vede Fiul său cel dulce,
Cum însângerat se stinge
Și sloboade sufletul.

5. O, tu Maică a iubirii,
Fă să simt și eu durerea
Și să plâng alătura!
Fă să ardă pieptul meu,
În iubire pentru Domnul
Și să-ți fiu asemenea.

6. Sfântă Maică, fă-mi în suflet,
Rana Lui îndurerată,
A Crucificatului.
Pentru chinurile toate,
Îndurate pentru mine,
Să fiu parte Fiului.

7. Fă-mă să jelesc cu Tine,
Pe Isus străpuns de cuie,
Câte îmi sunt zilele.
Și cu Tine lângă cruce,
Să fim una-n suferință
Și la fel în lacrime.

8. O, Fecioară luminată,
Să nu-mi fii mie amară,
Lasă-mă în plângere!
Moartea Lui s-o port în lume,
Să duc rana Lui în suflet

Et plagas recolere.

9. Fac me plagis vulnerari,
Cruce hac inebriari,
Ob amorem Filii.
Inflammatum et accessum
Pe te, Virgo, sim defensum
In die iudicii.

10. Fac me cruce custodiri,
Morte Christi praemuniri,
Confoveri gratia.
Quando corpus morietur
Fac ut anime donetur
Paradisi gloria.

Și asemenea patima.

9. Fă să fiu rănit cu pietre,
Să mă-mbăt cu chinul crucii
Din iubirea Fiului.
Ațâțat și ars de flăcări,
Să mă aperi Tu în ziua
Judecății ultime.

10. Fă să fiu păzit de cruce,
Moartea lui Isus să întreme
Prin tăria harului.
Și când trupul meu pieri-va,
Fă ca sufletul să aibă
Slava Paradisului.

Traducere

Traian DIACONESCU

Iași, 25. III. 2001

Referințe bibliografice:

- BARBU, Violeta 1988: *Sisteme de reprezentare populară a cultului mesianic în Țările Române în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XVI, p. 167-170.
- CARTOJAN, N. 1938: *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București.
- COJAN, Ana 2007: *Mater dolorosa. Prezentare și traducere*, în „Dacia Literară”, XVIII, nr. 72 (3), p. 36-37.
- DUMEA, Claudiu 1997: *Jubilate Deo*, Iași, Ars Longa.
- GASTER, M. 1891: *Crestomație română*, vol. II, Leipzig – București, p. 186-188.
- IANCOVESCU, Ioana 1994: *Note asupra iconografiei unor inmuri mariale*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, tom 41, p. 85-86.
- IORGA, N. 1909: *Istoria Bisericii Românești*, Vălenii de Munte, vol. II.
- LAZĂR, Ion St. 2014: *Constantin Brîncoveanu, domnul faptei creatoare și al jertfei sfințitoare*, antologie, Râmnicul Vâlcea.
- MORARIU, Fr. B. 1940: *O. M. Conv., Series chronologica praefectorum apostolicorum missionis Fr. Min. Conv. in Moldavia et Valachia durante saec. XVII-XVIII cui accessit series chronologica episcoporum Bacoviensium (extr. ex Commentarium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium, XXXVII, Romae.*
- MICU, Samuil 1801: *Acathist sau Carte cu multe rugatsuni pentru evlavia fieștecărui creștin Acum într'acest chip ashezată de la Părintele Samuel Klein de la Szad*, Sibiu, p. 178-180.
- NAGHIU, Iosif 1942: *Stabat Mater*, în „Studii Italiene”, IX, p. 147-152.
- PANN, Anton 1830: *Cîntece de stea sau versiuni care se cîntă la nașterea Domnului nostru Isus Hristos*, București.
- SIGHIESCU, J. 1905: *A roman helvesiras törtenete*, Budapest.
- STĂNESCU, D. [f.a.]: *Cultul Maicii Domnului la români*, București.
- TAGLIAVINI, Carlo 1930: *Alcuni manoscritti sconosciuti di missionari cattolici italiani in Moldavia (sec. XVIII)*, în „Studi Romei”, IV, p. 42-51.
- TAGLIAVINI, Carlo 1943: *Le traduzione Rumene dello Stabat Mater e di altri inne religiosi di Iacopone da Todi*, în „Studii italiene”, X, p. 54-56.

TAGLIAVINI, Carlo 1943: *Traduzioni rumene dello **Stabat Mater** o di altri imni religiosi di Jacopone da Todi*, în „*Studii italiene*”, X, p. 49-57.